

Lirični intermezzo.

Ferdo Kozak

Ivana Cankarja domovinski problem je v zadnjih letih zrasel pred nami kot neizbežna, grenka a častna dediščina. Problem zapostavljene, od nevedrne lastne gospode ogoljufane delovne „domovine“.

Večkrat prebiram zdaj njegove besede o tej zemlji, bodisi tiste, kjer srdit in napol obupan udriha po poniglavi inteligenci in njenem političnem mešetarstvu, bodisi lirične, ki se je v njih tako silovito in vroče manifestiralo čuvstvovanje globokega in daljnovidnega človeka in borca. Ali je šel naš čas že mimo teh tako usodnih spoznanj? Ali bo ostalo kar v knjigah zaprto, kar je to vroče, živo srce toliko let govorilo sodobnikom in hkrati vsem bodočim generacijam? — In vendar ni odločal le slučaj, da je ta mož posvetil skoraj polovico svojega dela problemu domovine. Njegova kritika kakor tudi vzhičeno opevanje svoje zemlje in tožbe o njeni usodi — vse to ni nezrelo romantično jecljanje, pač pa je pisano s krujo in je po svojem osnovnem tonu en sam krik po življenju. Človek, ki se je zavedal, odkod raste, in ki je živo občutil nujnost življenja tega, iz česar je izšel, hkrati tvorec, čigar polni element je logično temeljil na preprosti pravici do življenja, se je razbolel spričo spoznanja sil, ki so rušile bistvene pogoje osebnega in kolektivnega dela. Po tem osnovnem nagibu, kakor tudi po duhu svojega odgovora je prevzel in nadaljeval tradicije vseh slovenskih tvorcev pred njim. Kajti na delo vseh — od Trubarja preko Prešerna do Župančiča in Cankarja — je usoda njih zemlje pritisnila svoj neizbrisni pečat, vsi so v svoji volji po življenjskem razmahu zadeli na pogoje tega razmaha in njih problematiko. To se pravi, da so zavedno ali nezavedno zadeli ob slovenski socialni in politični problem.

Pri tem pa so bili ravno naši politični in socialni koncepti v primeri s spoznanji in dognanji kulturnih tvorcev po večini neživljenjski, oziroma niso nikdar zajeli slovenske resničnosti na tak način, da bi poleg nazorske in organizacijske strani obsegli tudi človeško problematiko, bodisi v moralnem in etičnem bodisi le v aktivističnem smislu. V tem pogledu smo bili vedno realni, a ne realistični, ali točneje: prilagodljivi, a ne stremeči. Fenomen svoje vrste je ta slovenska socialna in politična misel, ki sama sebe tišči ob tla, češ da tako velevala maloštevilnost naroda. To je njena realnost, v bistvu realnost podanika, nevernika, in računarja. Ob tej realnosti ali morda prav radi nje je

venomer prevešala v dogmatizem (Mahnič, socialna demokracija), v sentimentalno fantastiko (liberalna vseslovanska ideja) ali v vero kulturnega poslanstva (odmevi mesianizma), kot bi ne bila kultura pogojena le po politični in socialni resničnosti. In danes se na živi Cankarjev domovinski problem gleda še vedno s teh vidikov. Če izločimo oficijelna politična zrelišča, zadeva na očitke, da je „malomeščanski, nacionalističen ali celo nacionalno socialističen, da ga kale fašistične primesi“ itd. itd. Navzlic vsem tem očitkom pa ni mogoče utajiti osnovnega principa vsakega mislečega človeka, namreč da vsak svojstven življenjski položaj terja svojstven, v tem in prav v tem položaju zakoreninjen odgovor.

Kako torej priti do jasnega obračuna s to „nesodobno domovinsko“ ljubeznijo? Kje je njen prvotni nagib, njen bistveni izvor?

V knjigi slovenske literarne tvorbe se skoraj na vsaki strani ponavljajo besede o domovini in čuvstev do nje. In to ne le na straneh narodnega prebujenja, ko so bila taka gesla v zraku. Ali so ta čuvstva veljala nekemu konkretnemu koščku zemlje, takim in takim njivam, gozdovom in studentem? Ali nekemu določenemu, v tej in tej vasi živečemu kmetu, delavcu X. Y. ali celo snažnemu gospodu iz mesta? Ali pa so bila in so kompleks nekega višjega čuvstvovanja, ki je živelo in dozorevalo z razvojem vsega tega, čemur pravimo, da je slovensko? — Prvotni nagib naglašene slovenstva je nakazan v vseh naših tvorcih, ali v nikomur ni tako prijemljivo dozorel, kakor pri Ivanu Cankarju. Po njem izpovedana usoda tega ljudstva in pa njegov spopad s slovensko socialno in politično resničnostjo: to oboje je bilo sunek v živec, tja, kjer korenini slovenski problem. Cankar je konkretno izpovedal svoje osnovno občutje, da nosi usodo tega slovenskega sveta v sebi kot svojo zato, ker je v bistvu vir njegovega lastnega življenja kot tvornega individija. Vsa njegova srdita borba priča o zavesti, da je s prikrajšano, omejevano, zadržano, nadzirano in ob tla tiščano življenjsko dinamiko svojega jezikovnega in človeškega kolektiva prikrajšan, zadržan, nadziran in ob tla tiščan tudi on sam. Z drugimi besedami: bistvo njegovega domovinskega problema je v svojem zadnjem jedru le krik po človeka vrednem življenju. Izpovedalo ga je prizadeto, žaljeno in vznemirjeno življenjsko občutje slovenskega tvorca, pred samim seboj odgovornega, etično in moralno dragocenega človeka.

In če današnje generacije sprejemajo nase dediščino Cankarjevega domovinskega problema, ne more biti tu govora o kakršnihkoli časovnih geslih, pač pa o osnovnih pogojih slovenskega žitja. Čemu neki je Cankar najsrditelje naskočil prav etično in moralno stran slovenske politike? Ker ni polnega kulturnega, socialnega in gospodarskega udejstvovanja, dokler bomo nemočni ali lahkomišelní odlagali svoj lastni politični problem na druga ramena. Polnopraven, etično in moralno polnovreden in življenjsko aktiven in tvoren človek — to je edina pot, po kateri nam bo mogoče izpolniti svoj prostor v razvoju evropskih ljudstev.